

RADOSŁAW ZYZIK

BEHAWIORALNA ANALIZA PRAWA

OD
LEONA PETRAŻYCKIEGO
DO
CASSA SUNSTEINA

WYDAWNICTWO NAUKOWE
AKADEMII IGNATIANUM W KRAKOWIE

KRAKÓW 2021

© Akademia Ignatianum w Krakowie, 2021

Publikacja powstała w wyniku realizacji projektu badawczego
nr 2015/17/D/HS5/00453 finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki

Recenzenci

Dr hab. Stanisław Mazur, prof. UEK
Dr hab. Karol Olejniczak, prof. Uniwersytetu SWPS

Redakcja

Anna Zaremba

Projekt okładki i stron tytułowych
PHOTO DESIGN – Lesław Sławiński

Ilustracja na okładce

Raman Oza, Pixabay.com

Opracowanie typograficzne i łamanie
Dariusz Piskulak

ISBN 978-83-7614-433-7

Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie

ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków

tel. 12 39 99 620

wydawnictwo@ignatianum.edu.pl

<http://wydawnictwo.ignatianum.edu.pl>

Dystrybucja:

Wydawnictwo WAM

Dział Handlowy

tel. 12 62 93 254-255 • faks 12 62 93 496

e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

Księgarnia Wysyłkowa

tel. 12 62 93 260

www.wydawnictwowam.pl

Spis treści

Wstęp	7
-------------	---

Rozdział 1

Naukowa polityka prawa	17
1. Wprowadzenie	17
2. Naukowa polityka prawa Leona Petrażyckiego	21
3. Polityka prawa w czterech tezach	29
4. Podsumowanie	42

Rozdział 2

Prawo i stosowane nauki behawioralne	45
1. Wprowadzenie	45
2. Behawioralna ekonomiczna analiza prawa	48
3. Psychologia i prawo	54
4. Behawioralna analiza prawa	63
5. Podsumowanie	71

Rozdział 3

Behawioralna analiza prawa	77
1. Wprowadzenie	77
2. Zadanie deskryptywne	79
2.1. Granica racjonalności	82
2.2. Granica woli	88
2.3. Granica interesu własnego	92
3. Zadanie preskryptywne	102
4. Zadanie normatywne	107
5. Podsumowanie	116

Rozdział 4

Kulturowe uwarunkowania behawioralnej analizy prawa 119

1. Wprowadzenie 119
2. Behawioralna analiza prawa drugiej generacji 122
3. Psychologia a geografia 122
4. Pytanie o strategię badawczą 131
5. Instytucje i człowiek 140
6. Podsumowanie 152

Zakończenie 155

Bibliografia 161

Indeks osób 175

Summary

Behavioral Analysis of Law: From Leon Petrażycki to Cass Sunstein 179

Wstęp

Celem niniejszej rozprawy jest ocena, w jakim stopniu naukowa polityka prawa Leona Petrażyckiego może zostać wykorzystana do pogłębienia refleksji teoretycznej w behawioralnej analizie prawa. Petrażycki stworzył koncepcję naukowej polityki prawa jako dyscypliny nauk prawnych wykraczającej szeroko swym zakresem poza standardowe analizowanie procedur, praw i obowiązków zapisanych w przepisach. Jego intencją było rozpoczęcie prac nad dyscypliną naukową wykorzystującą wiedzę z wielu innych dziedzin nauki, a celem tej dyscypliny miałyby być trwała zmiana społeczna.

W rozdziale pierwszym analizowana jest koncepcja polityki prawa opracowana przez Leona Petrażyckiego zwana naukową polityką prawa. Celem tego rozdziału jest podkreślenie najważniejszych cech teorii Petrażyckiego, czyli zaproponowanie jej modelu, co pozwoli na powracanie do tej koncepcji na kolejnych kartach książki oraz na jej wykorzystanie w ocenie behawioralnej analizy prawa.

Naukowa polityka prawa Petrażyckiego oparta była na czterech podstawach, czterech tezach wskazujących podstawowe założenia, ale również całe obszary badawcze. Po pierwsze, celem polityki prawa miała być realizacja ideału społecznego zwanego ideałem miłości (to stan wzajemnej współpracy). Po drugie, w celu osiągnięcia ideału społecznego miał być wykorzystywany już istniejący, zdaniem Petrażyckiego, mechanizm postępu etycznego. Analiza przeprowadzona przez polskiego filozofa potwierdzać miała, że systemy prawne państw zmieniają się wraz z upływem czasu i stają się bardziej łagodne, co oznaczać miało z kolei, że zmieniają się również powszechnie obowiązujące normy postępowania, a poziom etyczny społeczeństwa podnosi się w tym znaczeniu, że zaczynają obowiązywać normy wspierające

zachowania kooperacyjne, solidarnościowe, nieoparte na przemocy i przymusie. Po trzecie, tak rozumianym postępowaniem etycznym można sterować, a przynajmniej go wspomagać, dzięki bezprecedensowemu narzędziu edukacyjnemu, czyli dzięki prawu. Oddziałuje ono na miliony ludzi, nieprzerwanie, kierując ich zachowaniem, wzbudzając motywację określonych działań i osłabiając motywację działań niepożądanych. W tym sensie dobre prawo może wychowywać społeczeństwa w dobrym kierunku, a złe prawo może je deprawować. Niemal naturalnie pojawia się pytanie o sposób oddziaływania na społeczeństwa czy też ich wychowywania, a idąc dalej o modyfikowanie postępu etycznego i zbliżanie się do realizacji ideału miłości. Petrażycki odpowiedział na to kluczowe pytanie teżą o psychologii prawnej. Ustawodawca musi wiedzieć, jakie bodźce działania będą najbardziej skuteczne w danej sytuacji. Niekiedy skuteczniejszy będzie strach przed karą, kiedy indziej obietnica nagrody. By to wiedzieć, by znać najbardziej efektywne sposoby wpływania na zachowania ludzi, ich decyzje, postawy i osądy, należy poznać odpowiednie mechanizmy psychiczne. Petrażycki pisał wprost, że polityka prawa jest nauką psychologiczną, a więc to psychologia powinna leżeć u podstaw projektowanych w polityce prawa rozwiązań. Należy, pisał polski filozof i teoretyk prawa, poznać podstawowe motywacje postępowania, ale także studiować mechanizm powstawania nawyków i intersubiektywnych norm społecznych. Psychologia prawna ma więc szerokie zastosowanie i powinna uwzględniać wszystkie te dyscypliny naukowe, które pozwolą realizować cele naukowej polityki prawa¹.

Petrażycki zwracał jednak uwagę, że wiedza psychologiczna może okazać się niewystarczająca, ponieważ choć jest warunkiem *sine qua non* behawioralnej polityki prawa, to nie wolno nie doceniać wpływu czynników kulturowych na procesy decyzyjne oraz zachowania członków społeczeństw. Mowa o tym wpływie w tezie dotyczącej postępu etycznego. Prawo jest efektem procesów kulturowych, ale jako efekt również na owe procesy wpływa. Istnieje więc sprzężenie zwrotne między kulturą, prawem a psychologią i należy je brać pod uwagę, projektując odpowiednie regulacje prawne.

¹ Zob. L. Petrażycki, *Wstęp do nauki polityki prawa*, Warszawa 1968.

Naukowa polityka prawa była w momencie swego powstania prawie że eksperymentem myślowym, koncepcją, którą zaliczyć można do sfery intelektualnych marzeń. Sam Petrażycki w swoich pismach przyznawał, że jej realizacja wymaga wysiłku wielu pokoleń i rozwoju dyscyplin naukowych, które na przełomie XIX i XX wieku, czyli w czasie publikacji pierwszych prac o naukowej polityce prawa, były dopiero na wczesnym etapie rozwoju. Co do realizacji ideału miłości, to wydaje się, że Petrażycki wskazywał ten cel z jednoczesnym pogodzeniem się, że być może w praktyce nigdy nie będzie osiągnięty. Stanowił on jednak bardzo ciekawą ideę regulującą w ramach naukowej polityki prawa i jednocześnie kryterium oceny jej poszczególnych rozwiązań.

Nie ma wątpliwości, że naukowa polityka prawa znacznie wyprzedzała swoje czasy. Niektóre jej wnioski były owocem klimatu intelektualnego XIX wieku (np. wiara w postęp). Inne z kolei zasługują na ponowną analizę i ocenę z punktu widzenia stanu współczesnych nauk społecznych i praktyki stosowania prawa i polityk publicznych.

Do tych ostatnich zaliczyć można konieczność poznania psychologii człowieka, zbudowanie lepszego modelu podejmowania decyzji, poznanie wpływu czynników kulturowych tak na nauki psychologiczne, jak i na systemy prawne, zrozumienie relacji pomiędzy aktywnością ustawodawcy a etyczną wrażliwością konkretnego społeczeństwa, poznanie procesu zmiany norm społecznych pod wpływem norm prawnych i *last but not least* odpowiedź na pytanie, czy prawo odgrywa jakąś rolę w tworzeniu nawyków postępowania. To tylko kilka przykładów zagadnień, które są ciekawe nie tylko z historycznego punktu widzenia, ale również mogą być dyskutowane dzisiaj z perspektywy nauk społecznych. Wydaje się, że warto wykorzystać intuicje Petrażyckiego w dyskusji nad rolą i znaczeniem powstającej w ostatnich dwóch dekadach behawioralnej analizy prawa.

Analizie tej poświęcone zostaną dwa kolejne rozdziały. Rozdział drugi to wprowadzenie w tę tematykę, jak i dyskusja nad trzema głównymi sposobami jej opisu i interpretacji. Taki zabieg pozwoli na zakreslenie horyzontu dyskusji, w której toczyć się będą dalsze rozważania. Analiza trzech głównych ujęć pozwoli również na unaocznienie problemu polegającego na chęci identyfikacji właściwych źródeł niektórych naukowych projektów interdyscyplinarnych.

Behawioralna ekonomiczna analiza prawa, nowe prawo i psychologia oraz behawioralna analiza prawa to trzy nazwy, trzy sposoby akcentowania badań nad prawem z wykorzystaniem stosowanych nauk behawioralnych. Mówi się o nich w przypadku dyscyplin naukowych, które pozwalają na rozwiązanie realnych problemów mających znaczenie dla społeczeństwa, prawa czy biznesu. Do stosowanych nauk behawioralnych zalicza się wiele dyscyplin, a przede wszystkim psychologię, socjologię, etykę, teorię decyzji, teorię gier, neuronaukę poznawczą. Warunkiem zaliczenia dyscypliny do stosowanych nauk behawioralnych jest jej znaczenie dla praktyki funkcjonowania prawa, biznesu, społeczeństwa.

Behawioralna ekonomiczna analiza prawa powstała jako pierwsza i jest jedną z najbardziej dynamicznie rozwijających się dyscyplin nauk prawnych na świecie (drugą, która zyskuje na znaczeniu, są empiryczne studia nad prawem). Pojawiła się na początku XX wieku niejako w kontrze do obecnej w mainstreamie zachodniej nauki prawa klasycznej *law and economics*².

Law and economics od lat 60. w Stanach Zjednoczonych, czyli niemal od samego powstania, była szeroko dyskutowaną metodą badania prawa i równie często wykorzystywaną w praktyce stosowania norm prawnych³. Jej młodsza siostra, czyli behawioralna ekonomiczna analiza prawa, wykorzystuje nauki behawioralne, które w mniejszym lub większym stopniu podważały założenia klasycznej mikroekonomii, na której *law and economics* była zbudowana.

Zwolennicy analizy behawioralnej podkreślają, że choć nowa wersja analizy nie jest matematycznie tak elegancka jak ekonomiczna analiza prawa, to pozwala na bardziej adekwatny opis badanej rzeczywistości i dokładniejsze predykcje. Tym samym behawioralna ekonomiczna analiza prawa choć bazuje na *law and economics*, to w gruncie rzeczy podważa jej główne założenia, odrzuca model *homo economicus*, model człowieka racjonalnego, i proponuje na jego miejsce nie jeden elegancki model decyzyjny, ale zestaw hipotez i teorii, które zostały opracowane w trakcie badań empirycznych i pozwalają na mniej sterylne, ale lepsze,

² Zob. C.R. Sunstein (red.), *Behavioral Law and Economics*, Cambridge 2000.

³ Zob. R.A. Posner, *Economic Analysis of Law*, New York 2011.

bardziej adekwatne rozumienie człowieka, jego zachowań, sposobu formułowania przekonań, podejmowania decyzji i wydawania sądów. W przypadku behawioralnej ekonomicznej analizy prawa podkreśla się przede wszystkim wpływ ekonomii behawioralnej zarówno na *law and economics*, jak i na same nauki prawne.

Nie wszyscy zgadzają się jednak z takim pozycjonowaniem analizy prawa wykorzystującej nauki behawioralne. Jeffrey Rachlinski, amerykański prawnik, podkreśla, że choć dobrym marketingowo rozwiązaniem było zaproponowanie określenia behawioralna ekonomiczna analiza prawa, ponieważ ekonomia cieszy się dziś dużym poważaniem w sferze publicznej i prywatnej, a *law and economics* to ciągle wpływowa koncepcja w anglosaskiej nauce prawa, to behawioralna ekonomiczna analiza prawa nie jest niczym innym niż nową formą istniejącego już od lat nurtu badań pod nazwą „prawo i psychologia”⁴.

Nurt ten nigdy nie osiągnął takiej popularności jak behawioralna ekonomiczna analiza prawa, bo zdaniem Rachlinskiego wiara w konkluzyjny charakter psychologii jest na znacznie niższym poziomie, niż ma to miejsce w przypadku ekonomii i badań ekonomicznych. Rachlinski podkreśla znaczenie psychologii i studiów nad umysłem w przypadku analizy behawioralnej, jednocześnie wskazując, że powstała ona nie dlatego, że ekonomiści opracowali nowe modele ekonomiczne, ale empirycznie zorientowani psychologowie i ekonomiści zaczęli badać, jak właściwie ludzie podejmują decyzje.

Trzecie podejście do analizy behawioralnej jest znacznie szersze od behawioralnej ekonomicznej analizy prawa i nurtu psychologii i prawa. Jednym z jego głównych propagatorów jest amerykański prawnik Avishalom Tor, który podkreśla, że mamy do czynienia z bezprecedensowym wykorzystaniem nauk o człowieku w studiach nad prawem. W przypadku tego ujęcia podkreśla się wykorzystanie nie tylko ekonomii behawioralnej czy psychologii, ale całego spektrum stosowanych nauk behawioralnych w celu lepszego zrozumienia i badania norm prawnych określających prawa i obowiązki, procedur prawnych, szerokiego wykorzystania nowej wiedzy od prawa karnego, przez prawo

⁴ J.J. Rachlinski, *The Psychological Foundations of Behavioral Law and Economics*, „University of Illinois Law Review” 2011, nr 5, s. 1665–1696.

cywilne, konsumenckie, antymonopolowe, na prawie konstytucyjnym kończąc. Mowa więc tutaj o wykorzystywaniu, oprócz wymienionych powyżej dyscyplin, także filozofii eksperymentalnej, empirycznych studiów nad prawem, psychologii ewolucyjnej, ewolucyjnej teorii gier i wielu innych badań i całych dyscyplin, które pozwalają na lepsze rozumienie zachowań, decyzji, przekonań i osądów człowieka⁵.

Rozdział drugi jest więc wprowadzeniem w tematykę i spory pomiędzy zwolennikami wykorzystywania wiedzy behawioralnej w badaniach prawa, jednocześnie pozwala dostrzec najważniejsze osie sporu, a także złożoność tego interdyscyplinarnego podejścia w studiach nad prawem.

W rozdziale trzecim zaprezentowane zostaną podstawowe zadania behawioralnej analizy prawa, tj. zadanie deskryptywne, preskryptywne i normatywne. Każde z tych zadań zasługuje niemal na osobny rozdział, ponieważ każde z nich jest jakby osobnym przedsięwzięciem, ale cały projekt behawioralnej analizy prawa nie jest możliwy bez realizacji każdego z nich.

Zadanie deskryptywne to odpowiedź na pytanie, jaki jest człowiek. Jest ona wydzielona trzema granicami: racjonalności, woli i interesu własnego. Człowiek nie jest wcale tak racjonalny, jak chcą tego przedstawiciele ekonomii i ekonomicznej analizy prawa. Nie posiada również nieskrępowanej, silnej woli, którą kieruje własnym postępowaniem. Na koniec człowiek nie jest również tylko i wyłącznie egoistą maksymalizującym, mówiąc językiem ekonomii, użyteczność. Nie jest więc jedynie nakierowany na osiąganie własnych celów dla własnej satysfakcji. Wiedza behawioralna ujawnia więc nowy obraz człowieka ograniczonego w swej racjonalności, zdolności do kierowania własnym postępowaniem, a jednocześnie człowieka zdolnego do zachowań altruistycznych czy sprawiedliwych, nawet kosztem własnego dobrobytu. Co jednak najważniejsze, to fakt, że ten złożony obraz człowieka pozwala na przewidywanie zachowań z większą dokładnością niż poprzednie modele, a także na zrozumienie zachowań, które dotychczas nie miały odpowiedniego wyjaśnienia.

⁵ A. Tor, *The Next Generation of Behavioural Law and Economics*, [w:] K. Mathis (red.), *European Perspectives on Behavioural Law and Economics*, Cham–Heidelberg–New York–Dordrecht–London 2015, s. 17–29.

Dzięki rozwojowi psychologii społecznej i poznawczej, neuronauki poznawczej, ale i teorii gier, filozofii eksperymentalnej i socjologii udało się zagregować taką liczbę badań, która umożliwiła realizację zadania deskryptywnego. Niemniej sama wiedza o zachowaniach i decyzjach ludzi nie wystarczy, by można było je zmieniać przy użyciu odpowiednio dobranej prawnej motywacji.

Zadanie preskryptywne odpowiada więc na pytanie, jak wykorzystać wiedzę o człowieku do zmiany jego zachowań. Jeszcze do niedawna procedura wykorzystania wiedzy behawioralnej polegała jedynie na identyfikowaniu problemu prawnego i poszukiwaniu na niego rozwiązania w wymienionych powyżej dyscyplinach naukowych. Było to działanie *ad hoc* i obliczone na doraźny skutek. Oczywiście procedura ta działała również w drugą stronę, tj. analizowano badania, a następnie zastanawiano się, gdzie w systemie prawnym można ją wykorzystać. Niemniej duża liczba badań, popularność behawioralnej analizy prawa, nieustannie rosnący zakres wykorzystywania analiz behawioralnych w naukach prawnych spowodował, że zaczęto pracować nad procedurą pozwalającą zidentyfikować rodzaj problemu, który chce się rozwiązać, jak i narzędzia, którymi można dysponować. W książce przedstawiony jest przede wszystkim model BASIC wypracowany przez zespół działający w ramach Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD). Jego autorami nie są przedstawiciele behawioralnej analizy prawa. Niemniej dość dobrze ilustruje ogólny mechanizm jej działania. W modelu tym najpierw ustala się, czy sytuacja, którą chce się regulować, jest problemem behawioralnym, czyli jest wynikiem istnienia jednej z trzech granic, o których mowa w zadaniu deskryptywnym, czyli identyfikuje się mechanizmy psychologiczne odpowiedzialne za zaistniałą sytuację, a następnie poszukuje się rozwiązań, które najbardziej efektywnie wpłyną na sytuację decyzyjną ludzi. Zespół OECD przedstawił również nowy, ciekawy katalog narzędzi pozwalających na interwencje behawioralne (zmiany sytuacji decyzyjnej poprzez zmianę np. norm prawnych z wykorzystaniem wiedzy z zakresu stosowanych nauk behawioralnych), a także szeroko analizował kwestie etyczne łączące się z tego typu działalnością. Choć lepiej dziś rozumie się całą złożoność mechanizmu psychicznego człowieka i coraz bardziej skutecznie można wykorzystywać tę wiedzę, to nieuchronnie pojawia się pytanie o wartości, które chce się realizować.

Zadanie normatywne to próba odpowiedzi na pytanie o rodzaj celów, które prawo, systemy prawne powinny realizować. Odpowiedź na to pytanie jest jednocześnie prezentacją filozoficznego stanowiska leżącego u podstaw behawioralnej analizy prawa. Stanowisko to nosi dziś nazwę libertariańskiego paternalizmu, zgodnie z którym interwencja behawioralna jest dopuszczalna tylko wtedy, gdy zachowuje wolność wyboru jej adresatów, a jednocześnie jej celem jest poprawienie ich sytuacji w ich własnej ocenie. Jest to więc plan minimum mający być pogodzeniem stanowiska libertariańskiego i paternalistycznego. W związku z taką odpowiedzią pojawiło się w literaturze przedmiotu dużo wątpliwości, czy jest ona możliwa, i o jaki paternalizm i libertariaлизм tutaj chodzi. Wydaje się, że autorzy tej koncepcji, czyli ekonomista Richard Thaler i amerykański prawnik Cass Sunstein, próbowali znaleźć uzasadnienie dla interwencji behawioralnych, jak najmniej angażując się w rozważania etyczne. Libertariański paternalizm jest więc, jak zobaczymy, możliwie najbardziej ogólną odpowiedzią na pytania o cele behawioralnej analizy prawa, ale również jest koncepcją wypracowaną w kręgu kultury anglosaskiej. Pytanie o cele behawioralnej analizy prawa w Europie lub w Azji mogłoby dziś zaowocować powstaniem zmodyfikowanych wersji libertariańskiego paternalizmu.

Ostatni rozdział to podążanie tropami wskazanymi przez Leona Petrażyckiego. Wiedząc już, czym jest behawioralna analiza prawa i jak naukową politykę prawa rozumiał Leon Petrażycki, można zapytać, czy jego pomysły, intuicje i hipotezy, gdy chodzi o rolę kultury, znaczenie poziomu etycznego społeczeństwa, różnic w tym poziomie między poszczególnymi państwami, można dziś wykorzystać do wzbogacenia refleksji w behawioralnej analizie prawa, która – mimo wszystko – przyjmowała do tej pory perspektywę indywidualistyczną. Petrażycki zwracał uwagę na różnice w treściach norm etycznych i prawnych pomiędzy poszczególnymi społecznościami, co z kolei mogło przekładać się na różne wzorce zachowań, sposób podejmowania decyzji czy na zróżnicowaną skuteczność bodźców prawnych w zależności od państwa.

Rozdział czwarty to po pierwsze analiza badań empirycznych, których celem były studia nad różnicami w sposobie myślenia ludzi urodzonych w różnych częściach świata, po drugie analiza wpływu instytucji prawnych, politycznych i ekonomicznych – o czym też Petrażycki

piisał wprost – na postawy, zachowania i decyzje ludzi i *last but not least* rozważania poświęcone metodologii behawioralnej analizy prawa. Dwa pierwsze punkty w sposób wyraźny nawiązują do prac Leona Petrażyckiego. Problematyka metodologii stanowi jednak uzupełnienie zarówno myśli Petrażyckiego, który nie mógł przewidzieć, jakie narzędzia badawcze mogą być wykorzystywane w XXI wieku, jak i prac nad behawioralną analizą prawa.

Nie uprzedzając biegu wypadków, można w tym miejscu zaznaczyć, że prowadzone do dziś badania ujawniają, że ludzie myślą i postrzegają inaczej – i nie chodzi tylko o treść, ale i o sam mechanizm, proces psychiczny – w zależności od miejsca zamieszkania, kultury, w której żyją i edukacji, którą odbierają. Badania te każą zastanowić się nad uniwersalizacją pewnych narzędzi behawioralnej analizy prawa wypracowanych w bogatych krajach uprzemysłowionego Zachodu⁶. Należy przynajmniej rozważyć konieczność doprecyzowania wiedzy o człowieku dzięki uwzględnieniu kontekstu kulturowego, w którym mieszka.

Petrażycki pisał również o trwałym wpływie prawa na zachowania, motywy i nawyki ludzi. Nawet wtedy, gdy prawo to już nie obowiązuje. Jego intuicja rozwijana jest poprzez analizę wpływu instytucji na zachowania ludzi. W szczególności w pracy opisywane są badania nad rolą systemu biurokratycznego imperium Habsburgów w postrzeganiu administracji publicznej i stosunku do korupcji na terenach niegdyś do niego należących, wpływ systemu komunistycznego na poziom uczciwości i skłonność do współpracy w Niemczech⁷. I choć takie badania dopiero zyskują na popularności, to osiągnęte wyniki zdają się potwierdzać hipotezy Leona Petrażyckiego.

W trakcie pracy badawczej została przeprowadzona analiza literatury przedmiotu. W pierwszej kolejności przestudiowano prace autorstwa Leona Petrażyckiego poświęcone polityce prawa. W szczególności

⁶ J. Henrich, S.J. Heine, A. Norenzayan, *Beyond WEIRD: Towards a Broad-based Behavioral Science*, „Behavioral and Brain Sciences” 2010, t. 33, nr 2–3, s. 111–135.

⁷ D. Ariely, X. Garcia-Rada, K. Gödker, L. Hornuf, H. Mann, *The Impact of Two Different Economic Systems on Dishonesty*, „European Journal of Political Economy” 2019, nr 59, s. 179–195; S.O. Becker, K. Boeckh, Ch. Hainz, L. Woessmann, *The Empire Is Dead, Long Live the Empire! Long-Run Persistence of Trust and Corruption in the Bureaucracy*, „The Economic Journal” 2016, t. 126, nr 590, s. 40–74.

analizie poddano te tytuły, w których Petrażycki bezpośrednio i wyczerpująco omawia zagadnienia związane z naukową polityką prawa. W niniejszej pracy przeanalizowano również badania nad naukową polityką prawa autorstwa polskich teoretyków i filozofów prawa. Ten etap miał na celu zidentyfikowanie podstawowych ram analitycznych naukowej polityki prawa, jak i przedstawienie zakresu zagadnień istotnych z punktu widzenia prowadzonych w niniejszej książce analiz.

Następnie w trakcie badań przeanalizowano literaturę z zakresu behawioralnej ekonomicznej analizy prawa, poczynając od pierwszych tekstów naukowych ją podejmujących, a kończąc na monografiach i artykułach naukowych, w których koncepcja ta jest dyskutowana, analizowana krytycznie, rozwijana i gdzie przedstawiono możliwe kierunki jej rozwoju. Analiza literatury przedmiotu obejmowała również te publikacje, a w szczególności raporty, które ilustrują, w jaki sposób osiągnięcia stosowanych nauk behawioralnych mogą zostać wykorzystane w praktyce.

W ostatnim rozdziale prowadzone analizy opierają się na literaturze przedstawiającej rezultaty badań nad kulturowymi i instytucjonalnymi czynnikami wpływającymi na zachowania, sposób podejmowania decyzji i formułowanie postaw.

Niniejsza książka ma więc na celu wykorzystanie koncepcji naukowej polityki prawa Leona Petrażyckiego jako punktu wyjścia do rozszerzenia studiów w behawioralnej analizie prawa o kwestie wpływu otoczenia szeroko rozumianej kultury na mechanizm poznawczy człowieka, jak i na treść norm społecznych, postaw i sądów. A także o analizy poświęcone efektom, jakie instytucje prawne, ekonomiczne i polityczne wywierają na ludzi, i jak długo efekty te się utrzymują. Dodatkowo rozważana będzie kwestia metodologiczna, ponieważ ta część behawioralnej polityki prawa nie jest jeszcze wystarczająco przepracowana. Tym samym prace Leona Petrażyckiego wpisują się w prowadzoną obecnie dyskusję dotyczącą sposobów, zakresu oraz ograniczeń wykorzystania stosowanych nauk behawioralnych w naukach prawnych, ale i w praktyce stosowania prawa.

Praca Leona Petrażyckiego może wspomagać rozwój behawioralnej analizy prawa aż do momentu, w którym zacznie klarować się – jak pisze Avishalom Tor – behawioralna analiza prawa drugiej generacji.